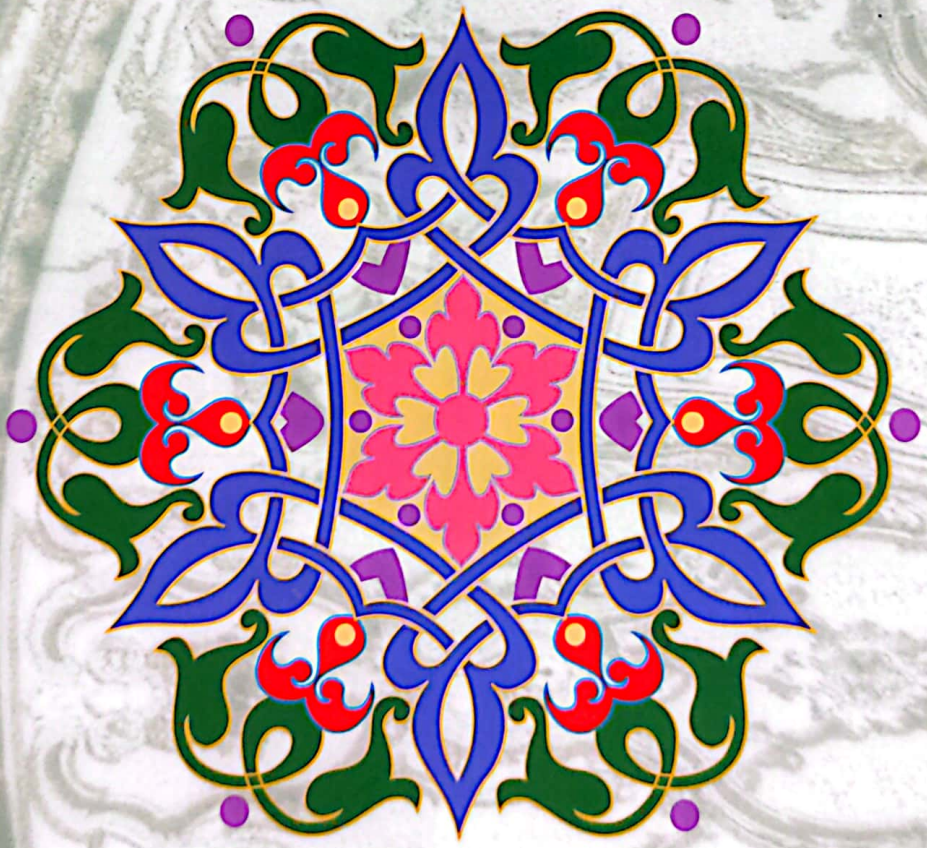
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT TAMAMLAMA PROGRAMI

Osmanlı Türkçesi

İLİTAM

CamScanner ile tarandı

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

İLAHİYAT LİSANS TAMAMLAMA
UZAKTAN EĞİTİM YAYINLARI
YAYIN NO: 13

İLİTAM PROGRAMI

OSMANLI TÜRKÇESİ

YAZARLAR
Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN
Arş. Gör. Nesrin SOFUOĞLU
Arş. Gör. M. Şamil BAŞ

EDİTÖR
Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN

İlahiyat-Deuzem
İZMİR 2012

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İLAHİYAT LİSANS TAMAMLAMA UZAKTAN EĞİTİM PROGRAMI – No: 10

OSMANLI TÜRKÇESİ

Yayın No : 09.1400.0000.000/DK.011.053.584
ISBN : 978-975-441-341-0
1. Baskı

Koordinatör : Prof. Dr. Ömer DUMLU
Koordinatör Yard. : Prof. Dr. Rıza SAVAŞ - Doç. Dr. Muammer ERBAŞ
Teknik Koordinatör : Prof. Dr. Vahap TECİM
Dizgi : Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN

Editör : Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN
Yazarlar : Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN
Arş. Gör. Nesrin SOFUOĞLU
Arş. Gör. M. Şamil BAŞ

İsteme Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Esenyalı Mah. 108/2 Sok. No: 20 35140 Karabağlar / İZMİR
Tel: (232) 285 29 32 Fax: (232) 224 18 90
e-posta : ilahiyat@deu.edu.tr
Basım Yeri : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
Basım Tarihi :
Basım Yeri Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
DEÜ Sağlık Yerleşkesi Mithatpaşa Cad. No: 1606 Balçova 35340 İZMİR
Tel : 0 (232) 412 33 40 – Fax : 0 (232) 412 33 39

Bu kitabın basım, yayım, dağıtım ve satış hakları Dokuz Eylül Üniversitesine aittir. Dokuz Eylül üniversitesinden yazılı izin almadan kitabın tamamı veya bir bölümü mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Ancak kaynak olarak kullanılabilir.
Kitaptaki görüşlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu ünite yazarlarına aittir.

© Tüm Hakları Saklıdır.

EDİTÖRDEN

Elinizdeki bu eser, sizlere Osmanlı Türkçesi'nin kâide ve kurallarını anlatmak yanında aslında Türk milletinin dil macerasının önemli bir aşamasını da ortaya koymaktadır. Türkler, tarihte kullandıkları alfabe ve dillerle önemli iletişim becerileri geliştirmişler, zengin ve geniş bir dil varlığına sahip olmuşlardır. Herhalde bu diller içerisinde hem tarihî süre hem de kültürel birikim olarak en etkili olanı Osmanlı Türkçesi olsa gerektir. Evet belki İslâm öncesi dönemde kullanılan Göktürk ve Uygur alfabeleri ve bu alfabelerle konuşulan diller zamanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu diller de kültür ve medeniyetimize hizmet etmiştir. Fakat Türklerin Müslüman olarak İslâm dairesine girmeleri, basit bir din değiştirme olarak kalmamış, bir tazelenme, kabuk ve öz değiştirme, yani kültür ve medeniyet dinamiklerini yeniden oluşturma ameliyesi olarak gerçekleşmiştir. Bu faaliyetin en önemli ayaklarından birisi dil ayağıdır. Türkler Uygur Alfabesi ile konuştukları Uygurca'dan Arap alfabesine dayalı Osmanlı Türkçesinin ilk şekline geçiş yapmışlardır. Ama tabii ki ilk yıllarda İslâm etkisi dolayısıyla Arapça'nın ve İran etkisi dolayısıyla Farsça'nın Türkçe üzerinde daha başat bir rol oynadığını da kabul etmemiz gerekir. Fakat zamanla bu etkinin azaldığı Türkçenin kelime hazinesi olarak Arapça ve Farsçayı dengelediği de bir gerçektir. Tarihin önemli bir devresi bu üç dilin belli bir oranda karışımından meydana gelen Osmanlı Türkçesi ile geçilmiştir.

1 Kasım 1928 yılında ilan edilen harf devrimiyle birlikte Arap harflerine dayalı Osmanlı Türkçesi sona ermiş ve bu tarihten itibaren Latin harflerine dayalı Türkçe kullanılmaya başlamıştır. Zamanla baş gösteren dilde öz Türkçecilik anlayışı, Türk milletinin bünyesine uymamış ve bu anlayıştan pek kısa bir süre sonra vazgeçilmiştir. Dilimize yerleşmiş, ifade edildiğinde herkesin rahatlıkla anladığı Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri, sırf Arapça ve Farsça oldukları için dilimizden atmaya ve bunların yerine öz Türkçe olduğu iddia edilen yeni kelimeler ihdas etmeye ve böylece anlam dünyasını iyice daratmaya hiç gerek yoktur. O tür Arapça ve Farsça kelimeler artık bizden biri olmuştur, artık bizim malımızdır. Bu tür kelimeleri dilimizden ayıklamak yerine onları zenginliğimiz olarak değerlendirmek daha doğru yaklaşım olsa gerektir. Zira muasır medeniyetler seviyesine ulaşmış milletler, dillerine giren kelimenin orijini ile uğraşmak yerine, dillerindeki kelime sayısının zenginliği ile övünmektedirler. Öğrenin İngilizler, dil varlıklarını, sömürge olarak işgal ettikleri hemen her memleketten kelime alarak zenginleştirmişler, bundan rahatsız olmak yerine kendilerini "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" ve dünyanın en zengin dillerinden birine sahip millet olarak nitelemişlerdir.

Türklerin Osmanlı Türkçesini kullanarak oluşturdukları yaklaşık sekiz yüz yıllık bir birikimin önemli bir kısmı – ki bu birikim, edebî, tarihî, coğrafî, fennî, sosyal vb. pek çok alanı kapsamaktadır – bugün hala üstü açılmamış bir şekilde kütüphânelerde, mezarlıklarda, mezar kitabelerinde, câmi kitabelerinde, elyazması eserlerde…vb. pek çok sanat eserinde öylece durmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Türkçesini doğru bir şekilde öğrenecek ve bu sanat eserlerini günümüze yeniden ve doğru bir şekilde

kazandıracak ve böylece geleceğin inşasına katkı sağlayacak genç araştırmacılara şiddetle ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın karşılanmasında, istifade edilebilecek pek çok kaynak yanında, elinizdeki bu küçük çalışma bu ihtiyaca önemli ölçüde cevap verme iddiasındadır.

Yard. Doç. Dr. Necdet ŞENGÜN

İÇİNDEKİLER

ÜNİTE 1: OSMANLI TÜRKÇESİNE GİRİŞ 7
OSMANLI TÜRKÇESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER
OSMANLI TÜRKÇESİ ALFABESİ
OSMANLI TÜRKÇESİNDE HARFLERİN BİTİŞME ŞEKİLLERİ
HARF GRUPLARI VE BİTİŞME ESASLARI
HARFLERİN ÖZELLİKLERİ

ÜNİTE 2: OSMANLI TÜRKÇESİNDE İMLÂ (YAZIM) 25
OSMANLI TÜRKÇESİNDE ÜNLÜLERİN YAZILIŞI
HURUF-I MED
KEF HARFİNİN İMLÂSI
TRANSKRİPSİYON
OSMANLI TÜRKÇESİNDE SAYILAR

ÜNİTE 3: OSMANLI TÜRKÇESİNDE TÜRKÇE EKLER 43
OSMANLI TÜRKÇESİNDE EKLER
TÜRKÇE EKLERİN YAZILIŞ KURALLARI
ÇEKİM EKLERİ
YAPIM EKLERİ

ÜNİTE 4: OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA UNSURLAR I 63
OSMANLI TÜRKÇESİNDE KULLANILAN HARFLER (ALFABE)
ARAPÇA KELİMELERİN İMLÂSI
BAŞLICA ARAPÇA ZAMİRLER VE EDATLAR
ARAPÇA RAKAMLAR
ARAPÇA SAYILAR

ÜNİTE 5: OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA UNSURLAR II 83
OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA KELİMELER KALIPLAR
ARAPÇADAN OSMANLI TÜRKÇESİNE GEÇEN KELİME ÇEŞİTLERİ
İSM-İ MENSUB
İSM-İ ZAMAN VE MEKÂN
İSM-İ ÂLET

ÜNİTE 6: OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA UNSURLAR III 105
ARAPÇA KELİMELERDE ERKEKLİK DİŞİLİK
ARAPÇADA ÇOĞULLAR
ARAPÇA TAMLAMA ÇEŞİTLERİ
ARAPÇA AYLAR VE GÜNLER
BENZER KELİMELER

ÜNİTE 7: OSMANLI TÜRKÇESİNDE FARSÇA UNSURLAR 123
FARSÇADA BİRLEŞİK KELİMELER
FARSÇADA FİİLLER
FARSÇADA ÇOĞULLAR
FARSÇADA AYLAR VE GÜNLER
FARSÇADA TAMLAMALAR

ÜNİTE 8:OSMANLI TÜRKÇESİNDE YAZI ÇEŞİTLERİ 145
HÜSN-İ HAT VE YAZI ÇEŞİTLERİNİN TARİHÇESİ
AKLÂM-I SİTTE VE HUTUT-I SİTTE
DİĞER YAZI ÇEŞİTLERİ
YAZI ÇEŞİTLERİNİ GÖSTEREN ÖRNEK METİNLER

ÜNİTE 9: OSMANLI TÜRKÇESİ EL YAZMASI ESERLER 167
EL YAZMASI ESERLERİN TARİHÇESİ
EL YAZMASI ESERLERDE METEDOLOJİ
EL YAZMASI ESERLERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
EL YAZMASI ESLERİN BULUNDUĞU YERLER

ÜNİTE 10: EL YAZMASI METİN ÖRNEKLERİ 193
EL YAZMASI METİN ÖRNEKLERİ
GİRİŞ
ÖRNEK EL YAZMASI METİNLER

ÜNİTE 11:MATBU METİN ÖRNEKLERİ 211
MATBU METİN ÖRNEKLERİ
GİRİŞ
ÖRNEK MATBU METİNLER

ÜNİTE 12: KİTABELER VE MEZAR TAŞLARI 231
KİTABENİN KULLANILDIĞI MİMARİ ESERLER
KİTABELERDE KULLANILAN HAT ÇEŞİTLERİ
KİTABELERDE KULLANILAN METİNLER
MEZAT TAŞLARI
KİTABE VE MEZAT TAŞI ÖRNEKLERİ

ÜNİTE 6
OSMANLI TÜRKÇESİNDE ARAPÇA UNSURLAR III

(Diğer Unsurlar)

YARD. DOÇ. DR. NECDET ŞENGÜN

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra,

- Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimleri erkeklik-dişilik (müzekkerlik-müenneslik) bakımından,
- Arapça kelimelerin nasıl çoğul yapıldığını ve Osmanlı Türkçesinde kullanım şekillerini,
- Arapça kelimelerin tamlama yapılma şekillerini ve tamlama çeşitlerini, bunlarla ilgili birçok örneği,
- Osmanlı Türkçesine Arapçadan geçmiş ay ve gün adlarını, tarihlerle ilgili hususları,
- Yazılışları aynı olduğu halde okunuşları ve mânâları farklı olan Arapça kelimeleri tanıyarak yapılabilecek yanlışların önüne geçmeyi,
- Okunuşları aynı olduğu halde yazılışları ve mânâları farklı olan Arapça kelimeleri,
- Yazılışları ve okunuşları benzer, anlamları farklı Arapça kelimeleri öğrenmiş olur.

İçindekiler

- ARAPÇA KELİMELERDE ERKEKLİK DİŞİLİK (MÜZEKKER-MÜENNES)
- ARAPÇADA ÇOĞULLAR
- Tesniye
- Çoğullar
- Cem-i Müzekker Sâlim
- Cem-i Müennes Sâlim
- Cem-i Mükesser
- ARAPÇA TAMLAMA ÇEŞİTLERİ
- Arapça Tamlamalarda Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar
- ARAPÇA AYLAR ve GÜNLER
- BENZER KELİMELER
- Yazılışları ve Okunuşları Benzer Anlamları Farklı Arapça Kelimeler
- Yazılışları Benzer Okunuşları ve Anlamları Farklı Arapça Kelimeler
- Okunuşları Benzer Anlamları Farklı Arapça Kelimeler

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için;

- Arapça gramer kitaplarından yardım alınabilir
- Arapça Türkçe ve Farsça gramer kitaplarında çoğul yapma şekilleri karşılaştırılabilir.
- Arapça isim ve sıfat tamlamaları ile ilgili yeni örnekler tespit edilebilir.
- Arapça ay ve gün adları ezberlenebilir.
- Benzer kelimelerin kökleri sözlükler yardımıyla tespit edilebilir ve bunların anlamları yazılabilir.

Anahtar Kelimeler

- Müzekker
- Müennes
- Çoğul
- Tesniye
- Ay adları
- Gün adları
- Benzemek
- Kelimeler

ARAPÇA KELİMELERDE ERKEKLİK DİŞİLİK (MÜZEKKER-MÜENNES)

Türkçe kelimelerde erkeklik ve dişilik, farklı isimlerle veya erkek ve dişi sıfatları ile ifade edilir. Adam, kadın, horoz, tavuk veya erkek köpek, dişi köpek gibi. Buna mukabil Arapçada erkeklik ve dişilik aynı kelime ile fakat birtakım harf ilave ve değişmeleriyle veya vezinlerle yani kırılmalarla sağlanır. Semâî müennes (dişi kabul edilmiş) olarak bazı kelimler de varsa da bunların sayıları sınırlıdır. Arapçada kelimeler genellikle müzekker (erkek) olarak kabul edilir. Bu kelimeleri müennes (dişi) hâle getirmek için yapılacak ilk işlem, kelimenin sonuna münneslik te'si adı verilen bir yuvarlak te (ة) getirmektir. Bu yuvarlak te, Osmanlı Türkçesine geçerken çoğu zaman hâ-i resmiye dediğimiz (ه) şekilde geçer ve t sesini kaybederek e sesine dönüşür. Bazen de açık te (ت) olarak geçer. كاتب kâtib ve كاتبه kâtibe, معلّم muʿallim ve معلّمه muʿallime, عسكرى ʿaskerî ve عسكريّه ʿaskeriyye gibi. Daha az kullanılmakla birlikte, Arapçadaki ikinci müenneslik alameti, sonda bulunan eliftir. Bu elif hem elif-i maksûre hem de elif-i memdûde şeklinde gelebilir. دنيا dünyâ ve دعوى daʿvâ kelimelerinde olduğu gibi.

Bunlardan başka Arapçada iki veznin müennesi de vezinle elde edilir. Bunlardan birincisi ism-i tafdîl olan افعل ef'al'in müennesi فعلا فعلى fuʿlâ vezninde olur. اكبر ekber كبرى kübrâ, اعظم aʿzam عظمى ʿuzmâ gibi. İkinci olarak sıfat-ı müşebbehe olan افعل ef'al'in müennesi فعلاء faʿlâu (faʿlâ) vezninde gelir. احمر aḥmer حمرا ḥamrâ, ابيض ebyaż بيضا beyżâ gibi.

Yukarıda da ifade ettiğim gibi semâî müennes kabul edilen bazı isimler şu şekildedir: شمس şems, نار nâr, نفس nefs, يد yed kelimleri; çift uzuv isimleri; memleket, şehir, kabile ve kavim isimleri ile ilâveli masdarlar.

ARAPÇADA ÇOĞULLAR

Birden çok nesneyi ifade eden isimlere çoğul adı verilir. Arapçadaki çoğul sistemi de Türkçedekinden oldukça farklıdır. Türkçede çoğul eki kabul edilen -lar ve -ler ekleriyle isimler kolayca çoğul yapılırken Arapçada bu durum daha karmaşık bir hal arz etmektedir. Örneğin Arapçada kelimenin erkek ve dişi olması çoğulların belirlenmesinde önemli bir etken konumundadır. Bu nedenle bir önceki konuda erkeklik ve dişilik meselesi ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Diğer taraftan tesniye adı verilen ve Türkçede kullanılmayan bir ikili isim vardır. Bu nedenle çoğullar üzerinde durmadan önce bu ikili isimler yani tesniye üzerinde durmak icap eder.

Tesniye (İkili)

Arapçada tesniye iki şekilde yapılır. Bunlardan birincisi kelime sonuna ين -eyn eklenmesiyle; ikincisi yine kelime sonuna ان -ân ilavesiyle olur. Kelimenin sonuna hangi durumda hangi ekin ekleneceği, kelimenin cümle içindeki konumuna göre belirlenir. Kelime eğer fâil (özne) durumunda ise kelime sonuna -ân; kelime cümle içinde mef'ûl (nesne) durumunda ise -eyn ilave edilir. Osmanlı Türkçesinde kullanılan bu tür kelimelerin durumu siyak ve sibaka göre yani cümlenin akışına, kelimenin öncesine ve sonrasına veya cümle içinde ifade ettiği mânâya göre belirlenir. Bu tür kelimelere birkaç örnek vermek gerekirse; طرفين ṭarafeyn "iki taraf", دولتان devletân "iki devlet", كاتبان kâtibân "iki kâtib" kelimeleri örnek olarak verilebilir. Yine Osmanlı

Türkçesinde ابوين ebeveyn anne ve babayı, قمرين kamereyn ay ve güneşi ikili olarak ifade eden kelimelerdir.

Çoğullar

Arapçada iki türlü çoğul vardır. Bunlardan ilki düzenli çoğullar olarak tercüme edebileceğimiz cem-i sâlim; ikincisi ise, kırık çoğul şeklinde ifade edilen cem-i mükesser çoğullardır. Cem-i sâlim çoğullar kelimenin sonuna birtakım harf ilaveleri ile yapılırken cem-i mükesser çoğullar belli kalıp veya vezinlere göre yapılan çoğullardır ki bunların sayıları oldukça fazladır. Cem-i sâlim çoğullar da kendi içinde ikiye ayrılır. Bunlar cem-i müzekker sâlim ve cem-i müennes sâlim çoğullardır. Şimdi bu çoğulları örnekleriyle birlikte tek tek inceleyelim.

Cem-i Müzekker Sâlim (Erkek Düzenli Çoğullar)

Arapça erkek bir ismi çoğul yapabilmek için kelime sonuna ون -ûn veya ين -în ekleri getirilir. Hangi ekin ne zaman kelime sonuna getirileceği tıpkı tesniyede olduğu gibi kelimenin cümle içindeki durumuna göre belirlenir. Kelime fâil durumunda ise -ûn; kelime mef'ûl durumda ise -în eki getirilir. Bu tür kelimelere şu örnekler verilebilir. حاضر ḥâżır حاضرون ḥâżırûn "hazır bulunanlar, huzurda bulunanlar", مأمور me'mûr, مأمورين me'mûrîn "memurlar", معلّم muʿallim معلّمين muʿallimîn "öğretmenler". Burada bir ayrıntıya dikkat çekmek istiyorum. Mef'ûl durumdaki cem-i müzekker sâlim ile yine mef'ûl durumdaki tesniye kelimeler karıştırılabilmektedir. Örneğin okudumuz bir parçada مأمورين şeklinde yazılan bir kelimenin me'mûrîn mi yoksa me'mûreyn mi olduğu yine kelimenin cümle içindeki durumuna göre, cümle akışına ve mânâya göre tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tür kelimeleri iyi ayırt edebilmek için okuduğumuz metni anlayarak okumak son derece önemlidir. Okuduğumuz metni anlayabilmek için de metinde geçen kelimelerin mânâlarını sözlük yardımıyla kavramamız icap eder. Bu açıdan iyi bir sözlüğe sahip olmak ve onu iyi derecede kullanmak bu işin olmazsa olmaz şartlarındandır. Hiç unutmamalıyız ki: "Kâmûs, nâmûstur."

Cem-i Müennes Sâlim (Dişi Düzenli Çoğullar)

Arapçada müennes kelimeler, kelime sonlarındaki hâ-i resmiyyeler atılarak ve yerine آت -ât eki getirilerek çoğul yapılırlar. معلمه muʿallime معلمات muʿallimât, حكايه ḥikâye حكايات ḥikâyât, معجزه muʿcize معجزات muʿcizât gibi kelimeler bu konunun örnekleri arasındadır. Osmanlı Türkçesinde -ât çoğul eki ile bol miktarda çoğul yapılır. Bunlar çoğu zaman kural dışı olarak da meydana getirilmektedir. Bunun sebebi bazı kelimelerin veya kelime gruplarının müennes kabul edilmesidir. Örneğin ilâveli masdarlar -ât ekiyle çoğul yapılmaktadırlar. وقوع vukûʿ وقوعات vukûʿât, كمال kemâl كمالات kemâlât, اخراج iḫrâc اخراجات iḫrâcât, انشا inşâ انشاات inşâât…vb. Diğer taraftan insan ifade etmeyen ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerin de -ât ekiyle çoğul yapıldıkları bilinmektedir. كائن kâin veya كائنه kâine كائنات kâinât, موجود mevcûd موجودات mevcûdât, وارده vâride واردات vâridât gibi. Hatta bu -ât eki galat olarak bazı Türkçe ve Farsça kökenli kelimelerin çoğullarında bile kullanılmıştır. Peşin peşinât, gidiş gidişât, gelir gelirât gibi.

Cem-i Mükesser (Kırık, Vezinli Çoğullar)

Arapçadaki cem-i mükesser çoğullar, çekimle, içten kırılma ile yani vezinle yapılırlar. Bu vezinlerin sayısı oldukça fazladır. Şimdi bu vezinleri ve bu vezinlerde çoğul yapılan birkaç örneği ifade edelim.

1. **اَفْعَال Ef'âl Vezni**: حكم ḥükm احكام aḥkâm, شعر şi'r اشعار eş'âr, ورق varaḳ اوراق evrâḳ, ولد veled اولاد evlâd. Bu kalıpta gelen bazı çoğulların Türkçede yanlış olarak -lar ve -ler ekleriyle yeniden çoğul yapıldıkları görülmektedir. Örneğin evrâklar veya evlâdlar bu kabildendir. Hatta bu tür kelimelerin kullanımı o kadar yayılmıştır ki kelimeleri evrâk veya evlâd olarak kullanmak imkansız hâle gelmiştir. Mesela bir kimseye "evrâkı getir" deseniz o şahıs size tek bir varak bile getirebilir. "Evrakları getir" demek daha yaygındır. Fakat bu yanlıştır.
2. **اَفْعِلَه Ef'ile Vezni**: زمان zamân ازمنه ezmine, مكان mekân امكنه emkine, لباس libâs البسه elbise bu tür çoğullardandır. Muzâaf köklerde افله efille şekline dönüşür. دليل delil ادلهedille, امام imâm ائمه eimme bunlara örnektir. İlk harfi hemzeli olan köklerde آفله âfile şekline dönüşür. اله ilâh آلهه âlihe gibi.
3. **اَفْعِلَا Ef'ilâ Vezni**: قريب ḳarîb اقربا aḳriba (akraba), شقى şaḳî اشقيا eşḳiyâ, ولى velî, اوليا evliyâ gibi çoğullar bu vezindedir. Muzâaflarda افلا efillâ şekline dönüşür. حبيب ḥabîb احبا aḥibbâ, طبيب ṭabîb اطبا eṭibbâ gibi.
4. **اَفاعِل Efâ'il Vezni**: Bu vezin daha çok ism-i tafdil olan kelimelerin çoğullarını yapmak için kullanılır. اسفل esfel اسافل esâfil, اكبر ekber اكابر ekâbir, ارذل erẕel اراذل erâẕil gibi. Nâkıs köklerde فعائ fe'âî şeklinde gelir. ادنى adnâ ادانى edânî, اعلى a'lâ اعالى e'âlî gibi.
5. **اَفاعيل Efâ'îl Vezni**: اكليم iklîm اكاليم ekâlîm, اسطوره üsṭûre اساطير esâṭîr, اعجوبه u'cûbe اعاجيب e'âcîb, حديس ḥadîs احاديس eḥâdîs gibi.
6. **فَعَلَه Fa'ale Vezni**: Bu vezinle genellikle ism-i fâillerin çoğulu yapılır. عاجز 'âciz عجزه 'aceze, كاتب kâtip كتبه ketebe, طالب ṭâlib طلبه ṭalebe, عامل 'âmil عمله 'amele.
7. **فُعّال Fu''âl Vezni**: Genellikle bu vezinle de ism-i fâillerin çoğulu yapılır. حاكم ḥâkim حكام ḥükkâm, طالب ṭâlib طلاب ṭullâb, تاجر tâcir تجار tüccâr gibi.
8. **فُعاة Fu'ât Vezni**: Bu vezin de nâkıs köklü ism-i fâillerin çoğul yapma veznidir. غازى ġâzî غزات ġuzât, قاضى ḳâżî (kadı) قضات ḳużât, عاسى 'âsî عسات 'usât gibi.
9. **فُعول Fu'ûl Vezni**: Genellikle üçlü kök masdarlar bu vezinde çoğul yapılırlar. علم 'ilm علوم 'ulûm, فن fen فنون fünûn, نفس nefs نفوس nüfûs, اصل 'aṣl اصول 'uṣûl gibi.
10. **فُعَل Fu'al Vezni**: Bu vezin genellikle فعلت fu'let فعله (fu'le) vezninin çoğuludur. زمره zümre زمر zümer, جمله cümle جمل cümel, تحفه tuḥfe تحف tuḥaf gibi. Nâkıslarda فعى fu'â şekline geçer. قريه ḳarye قرى ḳurâ, قوت ḳuvvet قوى ḳuvâ gibi.
11. **فِعَل Fi'al Vezni**: Umumiyetle فعلت fi'let veznindeki kelimeler bu kalıpla çoğul yapılırlar. محنت miḥnet محن miḥen, علت 'illet علل 'ilel, نعمت ni'met نعم ni'am, فرقه fırḳa فرق firaḳ gibi.
12. **فُعُل Fu'ul Vezni**: كتاب kitâb كتب kütüb, رسول rasûl رسل rusül, سفينه sefîne سفن süfün gibi kelimeler bu kalıpla çoğul yapılırlar.

13. **فَعائل Fe'âil Vezni**: حقيقت ḥaḳîḳat حقائق ḥaḳâiḳ, رساله risâle رسائل resâil, صحيفه ṣaḥîfe سحائف seḥâif gibi kelimeler bu vezinle çoğul yapılırlar.
14. **فَواعِل Fevâ'il Vezni**: عاقبت 'âkibet عواقب 'avâkıb, عالم 'âlem عوالم 'avâlim, قاعده ḳâide قواعد ḳavâid gibi kelimeler bu vezinle çoğul yapılırlar.
15. **فَواعيل Fevâ'îl Vezni**: قانون ḳânûn قوانين ḳavânîn, فانوس fânûs فوانيس fevânîs gibi.
16. **تَفاعيل Tefâ'îl Vezni**: تاريخ târîḫ تواريخ tevârîḫ, تكليف teklîf تكاليف tekâlîf, تصوير taṣvîr تصاوير taṣâvîr gibi.
17. **مَفاعِل Mefâ'il Vezni**: Mimli masdarların bir kısmı ve ism-i mekan kelimelerin tamamı (mef'al, mef'il, mef'alet ve mef'ilet kalıbındaki bütün kelimeler) bu vezinle çoğul yapılırlar. مكتب mekteb مكاتب mekâtib, مسجد mescid مساجد mesâcid, مملكت memleket ممالك memâlik, مصلحت maṣlaḥat مصالح meṣâlîḥ gibi. Fakat tekili mimli masdar veya ism-i mekân olmadığı halde bu kalıpta çoğul yapılan kelimeler de vardır. Bunlar istisnadırlar. Örneğin: حسن ḥüsn محاسن meḥâsin, سعى sa'y مساعى mesâ'î, كرم kerem مكارم mekârim, ظلم ẓülm مظالم meẓâlim gibi.
18. **مَفاعيل Mefâ'îl Vezni**: مسكين miskîn مساكين mesâkîn, مجنون mecnûn مجانين mecânîn, مفتاح miftâḥ مفاتيح mefâtîḥ, مكتوب mektûb مكاتيب mekâtîb gibi kelimeler bu vezinle çoğul yapılırlar.
19. **فِعال Fi'âl Vezni**: جبل cebel جبال cibâl, نقطه noḳṭa نقاط niḳâṭ, نكته nükte نكات nikât, كريم kerîm كرام kirâm…vb.
20. **اَفْعُل Ef'ül Vezni**: نجم necm انجم encüm, نفس nefs انفس enfüs, عين 'ayn اعين a'yün gibi.
21. **فِعْلان Fi'lân Vezni**: صبى ṣabî صبيان ṣıbyân, اخى aḫî اخون iḫvân…vb.
22. **اَفاعِله Efâ'ile Vezni**: استاذ üstâẕ veya üstâd اساتذه esâtiẕe, ابليس iblîs ابالسه ebâlise gibi.
23. **فُعَلا Fu'elâ Vezni**: Bu vezinde daha çok fâîl ve fâil kalıbındaki kelimeler çoğul yapılırlar. عالم 'âlim علما 'ulemâ, عاقل 'âkil عقلا 'ukelâ, وزير vezîr وزرا vüzerâ, قريب garîb قربا gurebâ…vb.
24. **فَعالِل Fe'âlil Vezni**: ترجمه terceme تراجم terâcim, سلسله silsile سلاسل selâsil, دفتر defter دفاتر defâtir gibi.
25. **فَعالى Fe'âlâ Vezni**: رعيه ra'iyye رعايا re'âyâ, قضيه ḳażiyye قضايا ḳażâyâ, مزيت meziyyet مزايا mezâyâ gibi.
26. **فَعاليل Fe'âlîl Vezni**: Daha çok rubâî ve humâsî kelimelerin çoğulu bu vezinde yapılırlar. قنديل ḳandîl veya ḳındîl قناديل ḳanâdîl, دكان dükkân دكاكين dekâkîn…vb.
27. **فَعْلى Fa'lâ Vezni**: ميت meyyit موتى mevtâ gibi.

Tüm bu yirmi yedi kalıbın dışında birkaç istisnayı da burada zikretmek icap eder. Şöyle ki ارض arż, اهل ehl ve ليل leyl kelimelerinin çoğulları اراضى arâżî, اهالى ahâlî ve ليالى leyâlî şeklinde ve فعالى feâlî vezninde çoğul yapılırlar. Leyl kelimesinin leyâlîden başka ليال leyâl şeklinde çoğulu da vardır. ماء mâ "su" kelimesi مياه miyâh şeklinde; فم femm "ağız"'ın çoğulu ise, افواه efvâh şeklinde gelir. Bu semâî çoğulları ezberlemekten başka yol yoktur.

ARAPÇADA TAMLAMALAR

Osmanlı Türkçesinde Arapça isim ve sıfat tamlamalarının kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan sıfat tamlamaları az kullanılırken isim tamlamaları oldukça çok kullanılmıştır. Bu isim ve sıfat tamlamalarının durumunu anlatmadan önce tamlamada ön plana çıkan "el" takısını yani harf-i tarifi ortaya koymak gerekir.

Harf-i Tarif: ال Takısı

Arapçada isimler belirli ve belirsiz şekilde bulunur. Belirsiz isimler (nekre), başına hiçbir ek almamış isimlerdir. Belirli isimler (marife) ise; başına ال takısı almış isimlerdir. Örneğin كتاب kitâb dediğimizde herhangi bir kitaptır. الكتاب el-kitâb dediğimizde ise bilinen, üzerinde konuşulan bir kitaptır. Osmanlı Türkçesinde Arapça isimler, Arapça tamlamalar dışında nekre hâlinde kullanılırlar. Birkaç kelime istisnâî olarak mârife şekilde kullanılır. الوداع el-vedâ', الامان el-amân, الان el-ân, اليوم el-yevm bu kelimelerden birkaçıdır.

Şimdi tekrar Arapça tamlamalara dönelim. Arapça sıfat tamlamalarının kendi içinde belli kuralları vardır. Örneğin isim el takısız gelirse sıfat da bu şekilde gelir. İsim müzekker olursa sıfat da müzekker olur. Sıfat tamlaması yapılırken Türkçenin tersine önce isim sonra sıfat getirilir.…vs. Diğer taraftan Arapça isim tamlaması yapılırken her zaman birinci kelime nekre, ikinci kelime mârife halde gelir. İlk kelimenin harekesi, kendisini etkileyen bir ön edat yok ise her dâim ötre (u, ü) şeklindedir. İlk kelimeye muzaf "tamlanan" ikinci kelimeye muzafun ileyh "tamlayan" adı verilir. Arapça tamlamalarda şemsî ve kamerî harfler de önem kazanmıştır. Tamlamadaki ikinci kelimenin başındaki harf-i tarif okunuyorsa harf-i tariften sonraki harf kamerî, okunmuyorsa şemsî harftir. Aslında Arapçada şemsî ve kamerî harflerin sayısı eşittir. Şemsî harfler: ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن harfleridir. Kamerî harfler ise; ا ب ج ح خ ع غ ف ق ك م و ه ى harfleridir. Şemsî tamlamaya birkaç örnek verecek olursak نور الشمس nûru'ş-şems "güneşin ışığı", سالف الذكر sâlifü'z-zikr "adı geçen", دار السعاده dâru's-saâde "mutluluk evi" bunlara örnek olarak verilebilir. نور القمر nûru'l-ḳamer "ayın ışığı", شيخ الاسلام şeyhü'l-islâm "İslâm'ın şeyhi", بيت المال beytü'l-mâl "mal evi, devlet hazînesi" de kamerî tamlamalara örnek olarak verilebilir.

Osmanlı Türkçesinde birçok şahıs ismi Arapça isim tamlamasıdır. عبد القادر ʿAbdü'l-ḳâdir, عبد الحميد ʿAbdü'l-ḥamîd, حمد الله Ḥamdu'llâh, شمس الدين Şemse'd-dîn, نظام الدين Niẓâme'd-dîn…vb. Birçok müessese adı da Arapça isim tamlamasıdır. دار الفنون dâru'l-fünûn, دار الشفقه dâru'ş-şafaḳa, دار العجزه dâru'l-ʿaceze, دار المعلمين dâru'l-muʿallimîn, مدرسة القضات medresetü'l-kużât…vb.

Arapça tamlamalarda dikkat edilmesi gereken hususlar

1. Muzafun ileyh kelimenin sonunda zâid te (ة ت) bulunuyorsa bu te harfi hâ-i resmiyyeye dönüşür. يوم القيامه yevmü'l-ḳıyâme "kıyâmet günü", حفظ الصحه ḥıfẓu'ṣ-ṣıḥḥa(t) "sıhhatin korunması", دار السعاده dâru's-saâde "mutluluk evi"…vb.
2. Muzaf kelimelerde, tek başlarına kullanıldıklarında hâ-i resmiyyeye dönüşmüş zâid te'ler ortaya çıkar. تذكره teẕkire تذكرة الشعرا teẕkiretü'ş-şuʿarâ gibi. سلسله silsile سلسلة الذهب silsiletü'z-zeheb gibi.

3. Muzâf olan kelime بين beyne, بعد baʿde, فوق fevḳa, قبل ḳable, تحت taḥte, حسب ḥasebe, من min gibi zaman ve mekan zarflarından biri ise harekesi ötre değil fetha olur. Çünkü bu zarfların harekeleri Arapçada "mebniyyün ale'l-feth" "her zaman fetha" şeklinde kabul edilirler. Birkaç örnek verelim: بين الملل beyne'l-milel "uluslararası", قبل التاريخ ḳable't-târîḫ "tarih öncesi", فوق العاده fevḳa'l-ʿâde "olağan üstü", من الباب mine'l-bâb "kapıdan"…vb.
4. Muzâf tek başına bi (ب) harf-i ceri olabilir. Bu durumda son harf ötre okunmaz. Bi harf-i ceri muzafun ileyhin harf-i tarifindeki elif harfine birleştirilerek yazılır. بالكليه bi'l-külliyye "toptan, büsbütün", بالاخره bi'l-âḫire "sonradan, daha sonra", بالعكس bi'l-ʿaks "bilakis, aksine" gibi.
5. Muzâf على ʿalâ, الى ilâ, معنى maʿnâ, اقصى aḳṣâ gibi elif-i maksûre "kısa elif" ile biten bir kelime ise; kelime sonundaki â sesi e şeklinde okunur. على الصباح ʿale'ṣ-ṣabâḥ, معنى الشعر maʿne'ş-şiʿr "şiirin mânâsı", الى الابد ile'l-ebed "sonsuza kadar"…vb.
6. Muzaf kelimenin sonunda kendisinden önceki harfe î sesi veren bir ye varsa o zaman muzâf kelimenin sonu ü değil i şeklinde okunur. قاضى الحاجات ḳâḍi'l-ḥâcât, مفتى الانام müfti'l-enâm, بانى الدوله bâni'd-devle gibi.
7. Muzaf kelimenin sonunda şeddeli ye varsa o zaman ü okunur. عربىّ العباره ʿarabiyyü'l-ʿibâre, ولىّ الامر veliyyü'l-emr gibi.
8. Din kelimesine muzaf olan kelimelerin sonu fetha okunur. Bu tür kelimeler Türkçede genellikle isim olarak kullanılır. نور الدين nûre'd-dîn, شمس الدين şemse'd-dîn gibi.
9. Üçlü tamlamalarda ilk kelime ötre ikinci kelime kesre okunmalıdır. ديوان لغات الترك Divanü Lügâti't-Türk, كتاب مصالح المسلمين Kitâbu Meṣâliḥi'l-Müslimîn gibi.
10. Tamlamanın başına bir harf-i cer gelirse, muzaf kelimenin harekesi ötreden esreye döner. بامر الله bi-emri'llâh, الى اخر العمر ilâ âḫiri'l-ʿömr, بعون الله تعالى bi-ʿavni'llâhi teâlâ, بحسب الايجاب bi-ḥasebi'l-îcâb gibi.

ARAPÇADA AYLAR ve GÜNLER

Osmanlı Türkçesinde kullanılan önemli Arapça unsurlardan biri de Arapça ay ve gün adlarıdır. Osmanlı imparatorluğu özellikle dinî takvimi düzenlemek maksadıyla, epeyce uzun bir müddet Arap takvimini, yani ay esasına dayanan takvimi kullanmıştır. Bu nedenle Arapça ay ve gün adları literatürümüze oldukça yerleşmiş durumdadır. Hemen her eserin sonunda verilen istinsah kaydı, temellük kaydı, ferağ kaydı gibi bölümlerde, resmî evrakta, tarih düşürme sanatında ve daha pek çok yerde Arapça ay ve gün adlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle Arapça ay ve gün adlarının iyice kavranması gerekir. Aşağıda öncelikle Arapça aylar ve hemen yanında Türkçe ay adları imlâları ile birlikte verilmiştir. Fakat burada bir hususu belirtmemiz gerekir. Muharrem ayı, Arapça ay adlarının ilkidir fakat asla Türkçedeki Ocak ayının karşılığı değildir. Çünkü Ocak ayı güneş sistemine göre, Muharrem ayı ise ay esasına göredir. Bilindiği üzere güneş esasına göre düzenlenmiş mîlâdî takvimde 365 gün var iken, ay esasına

göre düzenlenmiş hicrî takvimde 355 gün vardır. Ramazan ayı bu nedenle her yıl on gün önceye gelir. Dolayısıyla Muharrem ayı bir sene Ocak ayına, birkaç sene sonra Kasım ayına denk gelebilir.

Bir başka husus, Arapça ay adları için bazı kısaltmalar kullanılmaktadır. Özellikle elyazması eserlerin sonunda, resmî evrakta çok sık karşılaşacağımız bu ay adı kısaltmaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

شهور		AYLAR		
محرم	Muharrem	م	Ocak	اجاق
صفر	Safer	ص	Şubat	شباط
ربيع الاول	Rebîu'l-evvel	را	Mart	مارت
ربيع الاخره	Rebîu'l-âhire	ر	Nisan	نيسان
جمازى الاولى	Cemâziye'l-ûlâ	جا	Mayıs	مايس
جمازى الاخره	Cemâziye'l-âhire	ج	Haziran	خزيران
رجب	Receb	ب	Temmuz	تموز
شعبان	Şa'bân	ش	Ağustos	اغستوس
رمضان	Ramazân	ن	Eylül	ايلول
شوال	Şevvâl	ل	Ekim	اكيم
ذى القعده	Zi'l-ka'de	ذا	Kasım	قاسم
ذى الحجه	Zi'l-hicce	ذ	Aralık	ارالق

ايام		GÜNLER	
يوم الاحد	Yevmü'l-ehad	Pazar	پازار
يوم الاثنين	Yevmü'l-isneyn	Pazartesi	پازار ايرتسى
يوم الثلاثاء	Yevmü's-sülâsâu	Salı	صالى
يوم الاربعاء	Yevmü'l-erbiâu	Çarşmaba	چارشانبا
يوم الخميس	Yevmü'l-hamîs	Perşembe	پرشنبه
يوم الجمعه	Yevmü'l-cum'a	Cuma	جمعه
يوم السبت	Yevmü's-sebt	Cumartesi	جمعه ايرتسى

BENZER KELİMELER

Değerli arkadaşlar, Osmanlı Türkçesi başta da ifade ettiğimiz gibi merkezde Türkçe olmak kaydıyla, Arapça, Farsça ve Türkçenin belli oranda karışımından oluşan bir dildir. Bu dilin özellikle imlâsında bu üç ayrı dilden geldiği halde çoğu zaman aynı

şekilde yazılan, birbirine karışması muhtemel benzer kelimelerin sayısı hiç azımsanmayacak seviyededir. Buna mukabil telaffuzları birbirine çok yakın olduğu halde yazılışları birbirinden oldukça farklı olan kelimeler de vardır. Şimdi bu hususu aydınlatacak örnekleri aşağıda sizinle paylaşmak istiyorum:

a. Yazılışları ve Okunuşları Aynı Olan Kelimeler

ابادا **âbâd**: 1. Ebed'in çoğulu, sonsuz, gelecek zamanlar. (Arapça isim); 2. Ma'mûr, şen, bayındır. Haydar-âbâd (Farsça sıfat); 3. Farsça çokluk edatı: şems-âbâd "güneşi bol olan yer".

عرض **ᶜarż**:"bir büyüğe sunma, arzetmek" (Arapça masdar); 2. "en, genişlik, Astronomide enlem".

بال **bâl**: "kanat, kol, üst, yukarı" (Farsça isim); 2. "kalb, yürek, gönül, hatır" (Arapça isim); 3. Bal: "arının yaptığı yiyecek, bal" (Türkçe isim)

بالا **bala**: "yavru, çocuk, beççe" (Türkçe isim); 2. **bâlâ**: "yüksek, yukarı" bâlâ-yı bülend "uzun boy" (Farsça sıfat)

بار **bâr**: 1. "Tanrı, Allah" (Farsça isim); 2. "yük" bâr-ı girân "ağız yük" (Farsça isim); 3. "defa, kerre" (Farsça edat); 4. "meyve, yemiş" (Farsça isim); 5. "izin, müsâade" (Farsça isim); 6. "yağdıran, serpen, saçan, döken" âteş-bâr: "ateş yağdıran" (Farsça edat).

جو **cû**: "arama, araştırma", cüst ü cû: "arayıp soruşturma" (Farsça masdar); 2. "akarsu, ırmak, çay" (cûy kelimesinin muhaffefi) (Farsça isim); 3. "arayan, araştıran", çâre-cû: "çare arayan" (Farsça sıfat).

داعی **dâᶜî**: "da'vet eden, çağıran", deâ fiilinden ism-i fâil; 2. "duâ eden, yalvaran".

بر **ber**: "getiren, götüren", dil-ber: "gönül götüren" (Farsça fiil); 2. "üzere", ber-vech-i zîr "aşağıda geleceği gibi", ber-mûceb-i emr "emrin yerine getirilmesinin gereği üzerine" (Farsça ön ek).

ال **âl**: "aile, evlat, sülâle", âl-i Osmân gibi (Arapça isim); 2. "hîle, düzen, üç kağıt" (Arapça isim).

در **der**: "kapı", der-saâdet "saâdet kapısı"; 2. "yırtan, yaran", saf-der: "safları yarıp geçen" (Farsça fiil)

خان **ẖân**: "hükümdar, hâkân, kral", çoğulu ẖânân gelir. (Farsça isim); 2. "han, kervansaray, otel", çoğulu ẖânât gelir.

قصر **ḳaṣr**: "kısa, kısa kesmek" (Arapça fiil); 2. "kasır, köşk, küçük saray".

b. Yazılışı Aynı, Okunuşu ve Anlamı Farklı Kelimeler:

بر **birr**: iyilik, takva, tâat; 2. **berr**: kara, toprak (sultân-ı bahr ü berr: karaların ve denizlerin sultânı); 3. **bir**: tek, bir; 4. **ber-**: Farsça ön ek, üzere anlamında (ber-vech-i bâlâ: yukarda geçtiği üzere); 5. **ber**: Farsça fiil: alan, getiren, götüren (Peyâm-ber: haber getiren); 6. **ber**: göğüs, sîne: Farsça isim (sîmîn-ber: gümüş göğüslü); 7. **ber**: meyve, yemiş (ber-âver: yemişli); 8. **ber**: evin kapısı.

بزم **bezm**: meclis (Farsça isim); 2. **bizim**: (Türkçe zamir)

جرم **cirm**: vücûd, madde (cirmin kadar yer yakarsın); 2. **cürm**: kabahat, suç; 3. **cerem:** şüphe (lâ-cerem: şüphesiz)

حسن **ḥasan**: İsim; 2. **ḥasen**: güzel; 3. **ḥüsn**: güzellik

خلق **ḫalḳ:** yaratma; 2. **ḫalḳ**: yaratılmışlar; 3. **ḫulḳ**: huy, tabiat, yaratılıştan gelen kalıtım.

در **der**: kapı; 2. **dürr:** inci; 3. **der**: ….de, ….da (der-hâtır: hatırda); 4. **der:** ter (Eski Anadolu Türkçesi).

دم **dem**: soluk, nefes, an, lahza; 2. **dem:** kan; 3. **düm:** kuyruk.

دور **devr**: dönmek, devir; 2. **dûr**: uzak (dûr-bîn: dürbün: uzağı gören, uzağı gösteren).

سن **sen**: sen (zamir); 2. **sinn**: diş; 3. **sinn**: yaş, insanın yaşı.

شكر **şükr**: minnettarlık, şükretmek; 2. **şeker**: şeker, tatlı maddesi.

بكر **bikr**: bekâret; 2. **Bekir**: isim (Ebû Bekr).

رجل **ricl:** ayak; 2. **racül**: adam, ricâl: adamlar (ricâl-i devlet: devlet adamları).

صور **ṣuver**: sûretin çoğulu, sûretler; 2. **ṣor:** sor, sormaktan emir.

صلب **ṣulb**: döl, döş (sulbî oğlu, öz oğlu); 2. **ṣulb**: pek, katı, taş gibi; 3. **ṣalb:** asma, darağacına çekme, idam etme.

جبين **cebîn**: alın, nâsiye (arak-ı cebîn: alın teri); 2. **cebîn**: korkak, cebânet sahibi; 3. **cibîn**: sinek, sivrisinek (cibinlik: sivrisineklik)

عرق ʿ**araḳ:** ter (arak-dâr: terli); 2. ʿ**araḳ**: rakı (arak-nûş: rakı içen); 3. ʿ**ırḳ**: ırk, soy, sop, damar.

ارا **ârâ**: re'y'in çoğulu: reyler, oylar; 2. **ârâ**: süsleyen, bezeyen (dil-ârâ: gönül süsleyen).

اخر **âḫir**: son (âhir zaman peygamberi); 2. **âḫer** veya **âḫar**: başka, diger (âher taraftan: diğer taraftan)

كنج **genc**: taze, yaşlı olmayan; 2. **genc**: hazîne, defîne (genc-i mahfî: gizli hazîne); 3. **künc**: köşe, bucak (künc-i ihtifâ: gizlenme köşesi)

كون **gün**: 24 saatlik zaman dilimi, gün; 2. **gûn:** renk bildiren fiil, gül-gûn: gül renkli, kırmızı; 3. **kevn**: olmak, varlık (kevn ü mekân) (varlık, kâinât)

كرم **kerem**: cömertlik; 2. **germ**: sıcaklık, sıcak; 3. **kerm**: üzüm, bağ kütüğü

قول **ḳul**: abd, bende, kul, köle; 2. **ḳol:** dal, budak; 3. **ḳavl**: Arapça söz.

قبل **ḳable**: Arapça önce, (kable'l-feth: fetihten önce); 2. **ḳıbel**: yön, cihet.

قدر **ḳadr**: kıymet; 2. **ḳadar:** edat; 3. **ḳader**: kader, kısmet.

مسكن **mesken**: ev, bark; 2. **müsekkin**: teskîn'den ism-i fâil, "sükûn veren".

مهر **mihr**: güneş, muhabbet (mihr-i vefâ: vefâ güneşi); 2. **mühr**: mühür, damga (mühr-i hümâyûn: devlet mührü).

ملك **mülk**: mülk, varlık, çoğulu emlâk; 2. **melek**: melek, peri, çoğulu melâik; 3. **melik:** hükümdar, prens, çoğulu mülûk.

سهر **sihr**: büyü, sihir; 2. **seher:** sabah vakti.

معين **Muʿîn**: yardım eden, yardım edici, Allâh Teâlâ; 2. **muʿayyen**: belirlenmiş, belirli.

مكر **mekr:** hile, tuzak; 2. **meğer:** edat.

مثل **miṣl:** gibi, benzer; 2. **meṣel**: hikaye, kıssa.

اشك **eşk**: gözyaşı; 2. **eşek**: yük taşıma hayvanı; 3. **eşekk**: en şüpheli, çok şüphe eden; 4. **eşiñ**: senin eşin; 5. **aşıñ**: senin aşın.

صفر **şafer**: Safer ayı; 2. **şıfr**: sıfır; 3. **şufr**: bakır, pirinç, tunç.

Değerli arkadaşlar baştan beri vurguladığımız üzere Arapçada kalıplar ve vezinler çok önemlidir. Arapça imlâda harekelerin konulmayışı da bu kalıpların varlığındandır. Belli bir kalıba göre yazılmış kelimeler zaten o kalıbın hareke sistemine göre okunmaktadır. Fakat farklı kalıpların benzer yazılışları dolayısıyla sıkıntılar çıkmaktadır. Bu durumu da dikkate almak gerekir. Burada yazılışlarının aynı olması ve hareke de konulmaması sebebiyle birbiriyle karışması muhtemel kalıplardan bazılarına işaret etmek istiyorum.

1. Mezîdün fîh sülâsî masdarların ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerinin yazılışları birbirine benzer. Tek ayrım, sondan bir önceki harfin harekesi esre okunursa ism-i fâil, üstün okunursa ism-i mef'ûl olur. Örnek: مكرم mükrim: "ikram eden"; مكرم mükrem: "kendisine ikram olunan". مبين mübeyyin: açıklayıcı, açıklayan; مبين mübeyyen: açıklanmış, açıklanan gibi.
2. İsm-i âlet ve ism-i mekân vezinleri karışmaktadır. Örnek: معبر muʿber: ubûr edilecek, geçilecek yer, geçit; معبر miʿber: geçilecek âlet, sal, kayık gibi.
3. İfʿâl babı ile efʿâl bâbı karışmaktadır. Örnek: اخبار iḫbâr: bildirmek, haber vermek; اخبار aḫbâr: haberler anlamına gelir.
4. Mübalağa ism-i fâil vezinlerden faʿʿâl vezni ile cem-i mükesserden fiʿâl vezni karışmaktadır. Örnek: نهاب nehhâb: çok çok yağma yapan, yağmacı; نهاب nihâb: nehb'in çoğulu, yağmalar, çapullar gibi.
5. İsm-i tafdîl vezni olan efʿal ile cem-i mükesserden efʿul vezni karışmaktadır. Örnek: انفس enfes: en nefis, en tatlı, en güzel; انفس enfüs: nefisler veya اشهر eşher: en şöhretli; اشهر eşhur: aylar, şehr'in çoğulu. Eşhuru'l-hurum: haram aylar.

Bu tür kelimelerde hareke kullanılmadığına, dolayısıyla ilk bakışta aynı kelimeler gibi göründüklerine dikkat ediniz. Bu kelimeler, cümle içinde ifade ettikleri mânâya göre okunacaklardır. Cümlenin akışından, paragrafın bahsettiği konudan, yani siyâk ve sibâktan çıkarılacaktır.

c. Yazılışları Farklı Okunuşları Benzer Kelimeler

آجل **âcil**: ecele'den, vâdeye bağlı, ertelenmiş. (mihr-i müeccel: daha sonra verilecek mihir). عاجل **ʿâcil**: ʿacele'den, acele eden, acele. (mihr-i muʿaccel: hemen verilen mihir).

اعدى **a'dâ**: adüvv'den ism-i tafdil, en zâlim, en gaddâr. اعدا **A'dâ**: adüvv'den efʿâl vezninde çoğul, düşmanlar, rakîbler.

آدم **Âdem**: Âdem, ilk insan, ilk peygamber عدم **adem:** yokluk, bulunmama.

آل **âl**: soy, sülâle (âl-i Osmân) عال **âl**: uluvv'den, yüce, âlî (bâb-ı âlî).

جسم **cism**: cisim, vücûd
جسيم **cesîm**: iri, büyük.
جهد **cehd**: çalışmak, azim
جحد **caḥd**: bilerek inkar (caḥd-ı muṭlaḳ).
سفر **sefer**: yolculuk, savaş
صفر **Ṣafer**: safer ayı veya **sıfır.**
راكب **râkib**: binen, binici
رقيب **raḳîb**: rekabet eden, yarışan.
مستور **mestûr**: örtülmüş, örtük
مسطور **masṭûr**: satırlanmış, yazılmış.
عصر **ʿasr**: yüzyıl, ikinci vakti
عصر **ʿusr**: güçlük, zorluk; suyunu çıkarmak.
سياه **siyâh**: kara renk
سياح **seyyâḥ**: gezgin, çok seyahat eden.
حق **Ḥaḳ**: hak, doğru, Allâh Teâlâ
حك **hakk**: kazımak oymak خاك ḫâk: toprak.
غصب **ġaṣb**: zor ile almak
غضب **ġażab**: hiddet, öfke, kızgınlık.
فرد **ferd**: tek kişi
فرط **farṭ**: aşırılık.
مناسب **münâsib**: uygun
مناصب **menâṣıb**: mansıblar, makamlar.
متحصص müteḥaṣṣıṣ: uzman
متحسس **müteḥassis**: hislenen, duygulanan.
وضيت **vażiyet**: hâl, durum
وضع يد **vażʿ-ı yed**: el koymak.
باكى bâkî: ağlayan
باقى **bâḳî**: ebedî, ölümsüz, Bâkî.
شاكى **şâkî**: şikâyet eden
شقى **şaḳî**: yok kesen, eşkiyâ.
متبوع **metbûʿ**: tâbi olmuş
مطبوع **maṭbûʿ**: tab edilmiş, basılmış.
حسن **ḥüsn**, ḥasen, Ḥasan
حصن **ḥışn**: kale.
محل **maḥal**: yer, mekân
مخل **muḫill**: ihlâl eden, bozan.
حراثت **ḥarâṯet**: ekincilik, çiftçilik
حراست **ḥırâset**: saklama (hıfz u hırâset).
راجع **râciʿ**: ric'at eden, dönen
راجى **râcî**: ricâ eden, niyâz-mend.
جاريه **câriye**:halayık, kadın hizmetçi
جاريه **câriyye**: akan, cârî olan.
عرض **ʿarz**: yer küre; ʿırż: nâmûs
ارض **arz**: sunmak.
منافع **menâfiʿ**: menfaatler
منافى **münâfî**: aykırı, zıt.
مكاتيب **mekâtîb**: mektuplar
مكاتب **mekâtib**: mektepler, okullar
تنظيمات **tanẓîmât**: düzenlemeler
تضمينات **tażmînât**: ziyânı ödemek
آلام **âlâm**: elemler
اعلام **aʿlâm**: alemler, bayraklar
مهلكا **mehlikâ**: ay yüzlü, güzel
مهلكه **mehlike**: mehleke, tehlikeli yer.
مفهوم **mefhûm**: anlaşılan
موهوم **mevhûm**: hayal ürünü düşünce
تسحير **tesḫîr**: sihirlemek, büyü yapmak
تسخير **tesḫîr**: zabtetmek, elde etmek
طريق **ṭarîḳ**: yol تارك **târik**: terk eden tel.
طارق **ṭârıḳ**: sabah yıldızı تاريك **târîk**: karanlık,

Okuma Parçası

فارسی‌یی چیقارر ایسه‌ك لسانی تماما ترك ایتمش اولورز، سوزلرندن عبارت اولدیغی کورلمکده‌در.

واقعا ایلك نظرده شو مقابله یولنده کبی کوریلور. چونکه بز ترکستاندن کتورمش اولدیغمز اصل انا لسانمزی غیب ایتمش بولندیغمزدن شمدیکی حالده لسانمزدن عربی و فارسی لغتلرینی چیقارمش اولور ایسه‌ك عثمانلی قاموسنك همان بتون بتون بوشالمجغی درکاردر.

آنجق لسانمزك اصلاحنه مانع اولان شی یالکز بوایسه آندن بوقدر مأیوس اولق ایجاب ایتمز. عجبا دنیاده بر لسان وارمیدرکه مخلوط اولمیوب‌ده صرف کندی مالی اولان الفاظی قوللانسون؟

اك زیاده فصاحتله شهرت بولان لسانلردن بریسی عربیدر. حال بوکه اساسا برچوق لغتلر عربی ایله عبری بیننده مشترك اولدیغی کبی یونانیدن برچوق لغتلر دخی تعریب ایدلمشدر.

اك فصیح بر لسان اولسه اولسه بتون لسانلرك اناسی دیمك اولان سانسقریت لسانی اولق لازم کلوب حال بوکه اکر تاریخ اوزمانه دائر معلومات صحیحه وقویه ویردکدن صکره آندن ایلروسنی کشف ایچون دخی بعض سندات ودلائل کوسترمش اولسه سانسقریت لسانك‌ده مأخذلرینی بوله‌بیله‌جکمز درکاردر.

واقعا عثمانلیلر آسیای وسطادن کلدکلری زمان برابر کتورمش اولدقلری لسانی محافظه ایتمش اولسیدیلرده بعده ترقیات مدنیه نسبتجه لسانك دخی ترقیاتنی ینه ترکجه دائره‌سنده ارامش اولیدیلر شمدی کندیلرینه پك بیوك تشکرلر ایدر ایدك. نه فائده که اوزمانلر ایران و عربستاندن جلبنه مجبور اولدیغمز فضلا وادبا عرب و عجم لسانندن اخذینه لزوم کوردکلری

شیلری ترکلشدیرمك دخی شویله طورسون بلکه ترکجه‌مزی دخی الیمزدن آله‌رق عربیلشدیرمشلر و یاخود فارسیلشدیرمشلردرکه «ایشك کلیشاتی» «کون‌بکون» و سائر بوقبیل تعبراتك زمانمزده دخی استعمال ایدلسی کبی بر بیوك فسادك تخمنی دها اوزمان اکمشاردر. تأسفمز یالکز بو قبیل کوچك شیاردنده عبارت دکلدر.

کله کله عثمانلی کتابتی اودرجه‌یی بولمشدرکه قلمه آلنسان بر شیئی نه عرب نه عجم و نه‌ده ترك اکلامیه‌رق بولسان یالکز برقاچ ذات اراسنده تداول ایدر بر لسان خصوصی حالنی کیمش وآزلغك چوقلغه تابع اولمسی ضرب مثل حکمندن ایکن بوآزلق چوقلغی کندیسنه تابع ایتمك دعواسنه دوشه‌رك نهایت ملتی عادتا لسانسز براقمشدر.

فقط بر ملتك لسانسز قالمسی ممکن و متصور دکلدر. غایتی یوقاروده دخی دینلدیکی وجهله ملتمز انا لسانی بولنان ترکجه‌یی غیب ایدرك آنك یرینه «عثمانلی لسانی» اسمندن بشقه هیچ بر اسم قبول ایده‌میه‌جك اولان بر لسانی اوکرنمشدر.

الیوم قوللاندیغمز لسان عربی و فارسی و ترکی و عثمانلیلرك کمیجیلکنده و صنعتده کسب ایتدکلری ترقی مناسبتیله یونان و ایتالیان و ترقیات اخیره‌مزك کوستردیکی لزوم اوزرینه برده فرانسز لسانلرندن مرکبدر. آنجق بز لسانمزده اولان الفاظ عربیه‌یی قوللانه‌بیلمك ایچون بتون عرب لسانی اوکرنمکه وکذالك دیکر لسانلری دخی بر بر تحصیل ایتمکه مجبور اوله‌جق ایسه‌ك مدت عمرمزی یالکز لسان تحصیلنه حصر ایتسه‌ك بیله بنه موفق اوله‌میه‌جغمز درکاردر (آلتیوز سنه‌لك بر ملت ایچنده آنجق بش آلتی کاتب کوستره‌بلدیکمز نه سببدن ایلرو کلدیکی وحتی بعض ترك محررلرك قلمه آلدقلری کتابی عربجه اوله‌رق قلمه آلمغه نه‌دن مجبور اولدقلری

Özet

Bu ünite, Osmanlı Türkçesi içerisinde Arapça unsurların varlığını anlatan son ünitedir. İlk iki ünitede ses, harf ve kelime bilgisi üzerinde durduktan sonra bu ünitede, Arapçada erkeklik dişilik (müzekkerlik-müenneslik), tesniye ve çoğul konuları, tamlamalar, Arapça ay ve gün adları ile okunuşları ve yazılışları benzer veya farklı kelimeler üzerinde durulmuştur. Tabii ki bu hususlar, Osmanlı Türkçesi içerisindeki yeri kadar anlatılmış, çok geniş bir Arapça gramer incelemesine gidilmemiştir.

Türkçede erkeklik ve dişilik bazı özel isimlerle (adam, kadın; horoz tavuk; dana, inek…vb.) veya erkeklik-dişilik sıfatlarıyla (erkek kedi, dişi kedi gibi) ifade edilirken Arapçada birkaç şekilde kelimeyi erkek veya dişi hâle getirmek mümkündür. Daha doğrusu Arapçada kelimeler zaten genel itibarıyla erkektir onları dişi hâle getirmek esastır. Kelimenin sonuna müenneslik te'si adı verilen bir ek getirilmek sûretiyle kelimelerin dişi hâle getirildiği görülmektedir. Yine bazı müenneslik ifade eden kalıplar vardır ve kelimeler bu kalıba konulduğunda dişi olduğu anlaşılır. Öte taraftan aslen dişi olarak kabul edilen kelimeler de vardır. Bunlar semâîdir ve ancak ezberleyerek öğrenilebilir.

Arapçada çoğul meselesi de Türkçeden oldukça farklıdır. Türkçede -ler veya -lar eki ile bu ameliye kolayca gerçekleştirilebildiği halde Arapçada müzekker ve müennesliğe göre değişen hatta cem-i mükesser adı verilen ve epeyce bir sayıda farklı kalıba sahip olan çoğul yapma yöntemleri vardır. Öte taraftan tesniye adı verilen ikili sistem ise Türkçede hiç yoktur.

Arapçada tamlamalar önemli bir yer tutar. İsim ve sıfat tamlamaları cümle kuruluşlarında önemli bir fonksiyon icra ederler. Osmanlı Türkçesinde Farsça tamlamalarla birlikte Arapça tamlamaların da önemli bir yeri vardır. Öte taraftan Arapça ay ve gün adları Osmanlı Türkçesinde ayrı bir ehemmiyet taşır. Türklerin İslâm dinini benimsemesi ve bu dînin bütün dinî merâsimlerinin Arapça ay ve gün adlarına göre düzenlenmesi bu ehemmiyeti artıran en büyük âmildir.

Sorular

1. Aşağıdaki Türkçe ay adlarından hangisi Arapça ay adlarından biri olan Ramazan'ın karşılığıdır.
   A) Ocak
   B) Temmuz
   C) Hiçbiri
   D) Kasım
   E) Nisan
2. Aşağıdakilerden hangisi cem-i mükesser çoğullardan biri değildir?
   A) اوراق
   B) اقربا
   C) رعايا
   D) مفاتيح
   E) مسيره

3. Aşağıdaki kelimelerden hanginin müennes olması beklenemez?
   A) كاتبه
   B) عسكريه
   C) كبرى
   D) ابوين
   E) شمس

4. Aşağıdaki kelimelerden hangisi hem kök hem de yapılışı bakımından diğerlerinden farklıdır?
   A) وقوعات
   B) پشينات
   C) حكايات
   D) اخراجات
   E) معجزات
5. Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bir metinde بر şeklinde karşımıza çıkan bir kelimeyi aşağadakilerden hangisi şeklinde okuyamayız?
   A) Türkçe "burmak" kelimesinden emir "bur" şeklinde.
   B) Türkçe "tek, bir" anlamındaki "bir" şeklinde.
   C) Arapça "iyilik" anlamındaki "birr" şeklinde.
   D) Farsça "üzere, üzerinde" anlamındaki "ber" şeklinde.
   E) Farsça "getiren, götüren" anlamındaki "ber" şeklinde

Cevaplar

1. C Cevabının yanlışsa, Arapça ay ve gün anları konusunu tekrar gözden geçiriniz.
2. E Cevabınız yanlışsa, Arapça çoğullar konusunu yeniden okuyunuz.
3. D Cevabınız yanlışsa, Arapça müenneslik-müzekkerlik konusunu tekrar ediniz.
4. B Cevabınız yanlışsa, Arapça çoğullar konusunu tekrar inceleyiniz.
5. A Cevabınız yanlışsa, Arapça benzer kelimeler üzerinde çalışınız.

Kaynaklar

Ali Kemal Belviranlı, Osmanlıca İmlâ Lügati 3, Marifet Yayınları, İstanbul tarihsiz.

Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nazım I, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.

Fahir İz, Eski Türk Edebiyatında Nesir, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

Ferit Devellioğlu , Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğuş Matbaası, Ankara 1970.

İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.

Kadir Güneş, Arapça-Türkçe Sözlük, Ravza Yayınları, İstanbul 2009.

Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Zülfikar Güngör, Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yay., Ankara, 2006.

Mehmet Eminoğlu, Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2003.

Muallim Nâci, Lügat-ı Nâci, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.

Muharrem Ergin, Osmanlıca Dersleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997.

Olcay Önertoy-İsmail Parlatır, Tanzimat Sonrası Osmanlıca Metinleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.

Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.

Şemseddin Sâmi, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

Yılmaz Kurt, Osmanlıca Dersleri I, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Yılmaz Kurt, Osmanlıca Dersleri II, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Sözlük

Elyazması: Elle yazılmış. Kitaplar için kullanılır. Bilindiği üzere eskiden matbaa yoktu ve kitaplar elle istinsâh edilir yani çoğaltılırdı. Bu şekilde yazılmış kitaba elyazması eser adı verilir. Buna mukabil. matbaalarda basılmış eserler ise matbû eserler olarak nitelendirilir.

Literatür: Edebiyat, yazın, yazılı eser. Bir kimse, bir konu, bir sorun üzerine yazılmış kitapların, makalelerin vb. tümü.

Mebnî: Hiçbir engel olmadığı halde lafzı iğrâb kabul etmeyen semâ (duyum) üzerine daima bir hareke ile veya sakin olarak kullanılan isim. Mebniyyün ale'l-kesr "kesre üzerine mebnî" gibi.

Müzekker: Arapça zekera kökünden türetilmiş kelime. Erkek. Arapça gramer kitaplarında çoğullar anlatılırken erkek kelimeler için kullanılan ifade.

Müennes: Arapça ünsâ kelimesinden türetilmiş kelime. Dişi, kadın. Arapça gramer kitaplarında çoğullar anlatılırken dişi kelimeler için kullanılan ifade.

Tesniye: İkili, Arapça seneye'den türetilmiş kelime.